

ГЕОМОРФОЛОГІЧНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ РАХІВСЬКОГО КРИСТАЛІЧНОГО МАСИВУ

студ. У курсу Карабінюк М.М., науковий керівник к. г. н., доц.

Микита М.М.

Проведена геоморфологічна регіоналізація Рахівського кристалічного масиву з використанням комплексного методу регіоналізації, виділено та схарактеризовано два підрайони масиву, в межах яких меншими структурними одиницями виділені макро- та мікропідрайони. Схарактеризовані найбільш притаманні геоморфологічні особливості виділених одиниць. Складена схема геоморфологічної районування кристалічного масиву.

Ключові слова: підрайон, макропідрайон, мікропідрайон, морфоскульптура, рельєф, схил, долина, поверхня.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень

Проведення геоморфологічної регіоналізації території є одним з важливіших питань при геоморфологічному дослідженні. При цьому геоморфологічна регіоналізація, як правило, входить у завершальний етап робіт при комплексному геоморфологічному вивченні території. Воно є одним із методичних узагальнень знань про походження і будову рельєфу. Детальність і точність районування зумовлюються ступенем геоморфологічної вивченості території. Схеми геоморфологічного районування мають прикладне значення і використовуються при територіальному проектуванні й плануванні, а також з навчальною метою [1].

Схема геоморфологічного поділу Українських Карпат з врахуванням поздовжньої структурно-морфологічної закономірності вперше була складена М.Є. Єрмаковим в 1948 р. Детальна схема геоморфологічного поділу була розроблена П. Цисем в 1951 р.. В основу цієї схеми була покладена поздовжня структурно-геоморфологічна зональність. Крупній тектонічній зоні (або декільком) відповідає геоморфологічна область [4].

Найменшою таксономічною одиницею, в яку входить досліджуваний масив являється геоморфологічний район, куди входить весь Рахівський масив. Більш детальної регіоналізації території раніше не проводилося. Це говорить про те, що геоморфологія території масиву не досліджувалася на відповідному рівні і тема на сьогоднішній день являється актуальною.

Виклад основного матеріалу.

Рахівський кристалічний масив за геоморфологічною регіоналізацією В.П. Палієнка, входить до Карпатської гірської геоморфологічної країни → провінція Східних Карпат → Україно-Карпатська область денудаційно-тектонічних гір → підобласть Мармароське брилове середньогір'я переважно на докембрійських і палеозойських породах → район Рахівське брилове середньогір'я з давньольодовиковою морфоскульптурою [2].

Основні риси рельєфу Рахівського масиву, як відомо, створені тектонічними процесами. Також відомо, що північне клиноподібне закінчення масиву погортається під породи Флішових Карпат, в результаті чого масиву має загальний нахил в північному напрямку. В геологічній основі лежать тверді метаморфічні породи, які виходять на денну поверхню в окремих місцях, але під дією дуже інтенсивної глибинної ерозії древній хребет посічений на декілька гряд меридіонального напрямку. В результаті цього повздовжні і поперечні гряди древнього хребта, чергуючись один з одним, утворюють своєрідне розташування гірських вершин у шахматному порядку. Також важливо підкреслити, що простягання тектонічних структур переважно субширотне, але виділення окремих таксономічних одиниць морфологічного районування опираючись лише на тектоніку не доцільно у даному випадку. Саме тому при регіоналізації даної території ми користуємося комплексним методом, який включає в себе морфоструктурний так і морфоскульптурний підходи.

Отже, на основі вище сказаного, в межах району Рахівського брилового середньогір'я з давньольодовиковою морфоскульптурою можна виділити наступний підрайон – *Тисянсько-Шопурський підрайон ерозійно-денудаційних вододілів*. Даний макропідрайон складає західну частину масиву, від р. Тиса до р. Мала Шопурка. Це специфічна територія з паралельними один одному трьома вододілами субмеридіонального напрямку. Їх можна виділити в окремі макропідрайони такі як:

- *Темпо-Лисино-Рахівський середньогірний вододільний хребет;*
- *Кобило-Сочетський гравітаційно-денудаційний середньогірний вододільний хребет;*
- *Велико-Малошопурський ерозійний низькогірний вододільний хребет.*

Темпо-Лисино-Рахівський середньогірний вододільний хребет повторює конфігурацію р. Тиса і має такі найбільші вершини: Менчул (1242,0 м), Лисина (1409,8 м), Рахівська (1159,6 м) і даліше на північ з'єднується з хребтом Свидовець. На півдні, біля с. Хмелів, де Тиса різко повертає на захід, цей хребет формує ряд хребтових відрогів різного напрямлення, їм приурочені такі вершини: г. Темпа (1089,9 м), Полонинська (1087,8 м) та інші. Дана територія характеризується густою кількістю відносно невеликих, але повноводних річок, які беруть свої початки в при вершинних ділянках на висоті біля 900-1000 м. і зорієнтовані на захід та схід до головних річок Косівської та Тиси відповідно. Даний макропідрайон становить близько 135 км² і складений в основному породами кайнозою та палеоген-протерозою.

В його межах доцільно виділити *Лисино-Болотинський та Темпо-Менчульський мікропідрайон*. Їх висоти перевищують 1200-1400 м., в тектоніці їх обмежують глибокі тектонічні розломи по яких приурочені найглибші ерозійні долини водних потоків.

Макропідрайон *Кобило-Сочетський гравітаційно-денудаційний середньогірний вододільний хребет* знаходить в межиріччі Косівської та Великої Шопурки. Максимальна висота вододілу 1177,1 м (г. Кобила).

Характерною особливістю є вузька смуга хребта з крутими схилами починаючи з висот 800-850 м., а також пологі та сильно порізані схили (особливо східної експозиції) долинами малих річок.

Найменшим макрорайоном являється *Велико-Малошопурський ерозійний низькогірний вододільний хребет*, який займає всього близько 12 км². Характеризується найменшими висотами до 1000 м, пологими схилами з поширеними процесами ерозії та малими показниками вертикального розчленування. Специфікою являється широке поширення фронтальних насувів покривів сусідніх структурних елементів зони Мармарошських кристалічних стрімчаків.

Територію масиву, яка розташована на схід від р. Тиси до потоку Квасни, та південніше від м. Рахів до кордону з Румунією її виділяємо в *Тисянсько-Кваснинський підрайон льодовиково-денудаційних високогірних хребтів* розташовується на. Це найбільш високогірна частина Рахівського масиву. В межах підрайону наявні всі притаманні масиву марфоскульптури. Велика кількість повноводних високогірних річкових потоків, такі як Білий, Ліщинка, Великий, Квасни і тд., які розчленувала окремі гірські масиви. Притаманні великі гірські масиви різного орієнтування. Також ці окремі масиви різних максимальних висот та на породах в основному палеозой-протерозойської епох. В межах даного підрайону виділяємо макрорайони:

- *Піп-Іван-Менчульський льодовиково-делювіальний високогірний субмеридіональний хребет;*
- *Соймул-Вибчинський делювіально-ерозійний середньогірний субширотний хребет;*
- *Бутино-Счеворсько-Мандешський ерозійно-полонинський хребет;*
- *Менчул-Шербанський льодовиково-делювіальний субширотний високогірний хребет.*

Макрорайон *Піп-Іван-Менчульський льодовиково-делювіальний високогірний субмеридіональний хребет* найбільший хребет на лівобережжі Тиси в межах масиву, який служить вододілом між Тисою і потоком Квасним. Це найбільш високогірна частина масиву, із специфічних та унікальним ландшафтним комплексом. Вершина гори Берлебашка складена кристалічними сланцями і являється майже плоскою, слабо нахиленою на північ площадкою. Між горами Берлебашка і Петрос витягується майже рівня поверхня. В рельєфі між горами Піп-Іван і Берлебашка наявний ряд уступів, які характеризують різноманітні рівні древніх пенепленізованих поверхонь. На деяких таких поверхнях із цих уступів приурочені у виді невеликих включень юрські вапняки [3]. Добре спостерігається льодовикові штрихи на юрських вапняках між горами Берлебашка та Піп-Іван. Відроги хребтів мають круті схили – до 70°, місцями скали та обриви. Грунтовий покрив в межах ділянки тонкий, кам'янистий, а іноді зовсім відсутній.

Така специфіка найбільшої вершини макрорайону і Рахівського масиву загалом. Різниця у висотах та інших морфометричних показниках дає змогу поділити макрорайон у два мікрорайони: *Піп-Іван-Берелебашсько-*

Петроський льодовиково-делювіальний високогірний мікропідрайон та Менчул-Мегурський делювіально-ерозійний середньогірний мікропідрайон.

Макропідрайон *Соймул-Вибчинський делювіально-ерозійний середньогірний субширотний хребет* знаходиться на південь від м. Рахів до повноводного потоку Великий. Пересічні висоти до 100 метрів, найбільша максимальна висота 1229,8 м. – г. Соймул. Показники вертикального розчленування в середньому 300-400 м/км², а горизонтального – 2,5-3,5 км/км². В загальному схили південного і південно-східного орієнтування крутіші схилам їм протилежним. Також важливо відмітити, що на заході макропідрайон доходить до р. Тиса, в напрямку якого схили мають конусоподібну конфігурацію.

Макропідрайон *Бутино-Счеворсько-Мандешський ерозійно-полонинський середньогірний хребет* розташований у межиріччі потоків Білий та Великий. Складається з двох гірських хребтів, які починаються з вершини Бутин та Мандеш і простягаються в напрямку г. Счевора, де з'єднуються в один гірський масив і простягається далі на схід, але вже з меншими висотами у напрямку г. Берлебашка. Максимальні висоти більше 1000 м, а найбільше 1466,4 г. Счевора. Даний макропідрайон являється найбільшим за площею в межах підрайону і становить близько 55 км².

Макропідрайон *Менчул-Шербанський льодовиково-делювіальний субширотний високогірний хребет* розташований на південь від потоку Білий до кордону з Румунією, по якому, по-суті, приурочені максимальні висоти даної ділянки 1300-1600 м. Максимальна висота – г. Шербан (1793,4 м). Характеризується великою кількістю делювію, а на крайньому сході сліди роботи льодовика. Круті схили в напрямку потоку Білий порізані його притоками, поширені осипи, обвали та інші гравітаційні морфоскульптури.

На основі вище описаного, розроблено схему геоморфологічного районування починаючи з найменшого таксономічного рангу, який виділявся до тепер – це «район», до таксономічного рангу «мікропідрайон» на окремих територіях.

Висновки

Завдання геоморфологічного районування – звести різноманітну, часто суперечливу інформацію в певну систему, яка б дала змогу виявити географічно-геоморфологічні закономірності будови, розвитку і просторового розташування форм рельєфу на значних площах.

Проведена геоморфологічна регіоналізація Рахівського кристалічного масиву, на основі якої виділяємо наступні структурні одиниці: Тисянсько-Шопурський підрайон денудаційних вододілів та Тисянсько-Кваснинський підрайон льодовиково-денудаційних високогірних хребтів, в межах яких виділяємо макро- та мікропідрайони. Результати роботи висвітлені в схемі геоморфологічного районування (див. рис. 1.1.).

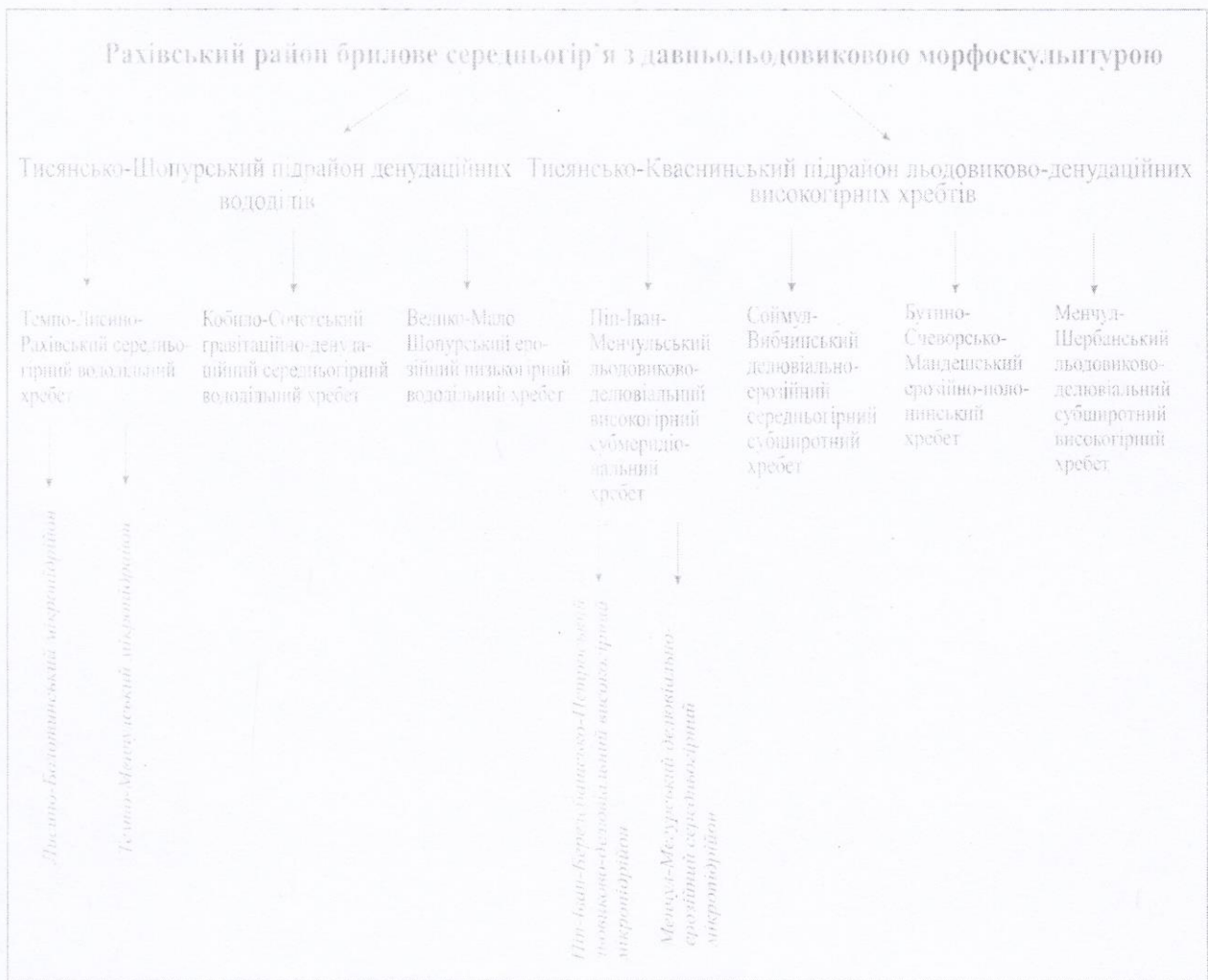

Рис. 1.1. Схеми геоморфологічного районування Рахівського кристалічного масиву

Список використаної літератури

1. Колтун О.В. Вступ до геоморфології: Навч. посібн. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 80 с.
2. Сучасна динаміка рельєфу України / за редакцією док. гео. н. проф. В.П. Палієнка // НАНУ Інститут географії – К: «Наукова думка», 2005. – 247 с.
3. Ткачук Л. Г. Раховский кристаллический массив Карпат. / Л. Г. Ткачук, Д. В. Гуржий. – М.: Изд-во АН УССР. – 1957. – 159 с.
4. Цись П.М. До типології і взаємодії морфоструктурних та морфоскульптурних елементів Українських Карпат / П.М. Цись // Вісник Львівського ордену Леніна державного університету ім. Ів. Франка. Серія географічна. – Вип. 5. – 1986. – С. 51-53.